

Fejér Tamás

Szakembernevelés az Erdélyi Múzeum-Egyesület kutatóintézetében

Jakó professzort mindig is foglalkoztatta a szakmai utánpótlás kérdése, a kilencvenes évek elejétől különösen, ekkor ugyanis az erdélyi történetkutatás előtt is új lehetőségek nyíltak. Az viszont egészen különösen hat, hogy már 26 évesen, tehát pályája elején az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1942. évi jelentésében is kitér erre a kérdésre, pontosabban ama reményének adott kifejezést, hogy a levéltár a jövő történetészgenerációk képzésében fontos szerepet fog betölteni. Bámulatra méltó ez a tisztánlátás és a feladatok tudatosítása, különösen annak fényében, hogy a mai viszonyok között aligha találunk olyan 26 éves kutatót, akit az utánpótlás kérdése különösebben foglalkoztatna.

Az 1990-es évek tehát új korszakot nyitottak az újjáalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület életében is, melynek elnöki tisztét 1994-ig éppen Jakó professzor töltötte be. A kezdeti nehézségek természetesen nem tették lehetővé olyan feltételek, pontosabban intézményes keretek kialakítását, melyek lehetővé tették volna az annyira égető utánpótlás-nevelés hosszú távra szóló, megnyugtató rendezését, és erre még a kilencvenes évek végéig sem került sor. 2005-ben Jakó professzor még így fogalmazott: „Ne szépítsük a dolgot. Az erdélyi magyar történetkutatás – legalábbis a medievisztika és a korai újkor vonatkozásában – ma már aligha tekinthető a magyar történetkutatás egyenrangú tényezőjének. Közelebb áll a valósághoz az a megállapítás, hogy egyelőre inkább csak segédmunkási feladatokra futja az erejéből. De ebből a jelenlegi méltatlan állapotából mielőbb ki akar törni, és ebbe az irányba az első szerény lépéseket már meg is tette.”¹ A kitorési lehetőséget Jakó professzor pedig – mind a magyar, mind a román történetkutatás irányába – mindenekelőtt a forráskiadásban látta, pontosabban az intézményes keretek között folyó forrásfeltárás és -kiadás révén vélte megvalósíthatónak az erdélyi középkor és kora újkor kutatások fellendítését s egyidejűleg olyan fiatal történetészgeneráció kinevelését, amely hatékonyan hozzájárulhat e kutatások korszerű forrásbázisának megteremtéséhez. Ennek a forrásközlő munkának a lényege az, hogy az erdélyi régiségben használt nyelveken íródott források magyar nyelvű kivonatok formájában történő közzététele révén hozzáférhetővé váljanak a paleográfiai ismereteket nélkülöző történészek, érdeklődők szélesebb köre számára is. A teljes szövegű magyar nyelvű forráskiadások tekintetében pedig ez olyan közlési elvek megállapítását jelentette, amelyek a „teljes átírás és a szintén szélsőséges betűhűség közötti józan átmenettel a szöveg hiteles történeti hangulatának, jellegzetességeinek”² a megőrzését

Fejér Tamás (1977) – történész, tudományos munkatárs, PhD, EME Kutatóintézete, Kolozsvár, feiertamas@yahoo.com

¹ Jakó Zsigmond: *Az erdélyi magyar történetkutatás mai kérdései*. Erdélyi Múzeum LXVII(2005). 3–4. sz. 1–2.

² *Torda város tanácsai jegyzőkönyve 1603–1678*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Wolf Rudolf. Kvár 1993. (Erdélyi Történelmi Adatok VI. 1.) 22.

tartják szem előtt, hogy ezek az esetenként több száz oldalas munkák ne csupán a szakemberek szűk köréhez szóljanak.

Az első kihívást a személyi feltételek megteremtése jelentette. Miután az egyetemi oktatásban már nem vett részt, a hallgatókkal tulajdonképpen nem is állhatott kapcsolatban. Az összekötő kapocs Jakó professzor egyik kedves tanítványa, a sajnálatosan igen korán elhunyt Tonk Sándor professzor volt. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület intézetében működő vagy az ahhoz szorosabban kapcsolódó, közép- és kora újkori források feltárása iránt érdeklődő történekutatók zöme Tonk Sándor révén került kapcsolatba Jakó professzorral, aki – tekintettel Tonk professzornak a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem alapítása körüli elfoglaltságára – a későbbiekben átvette irányításukat is, majd kitartóan szorgalmazta e munkacsoportok kutatóintézeté történő mielőbbi átszervezését az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében. A kutatóintézet végül 2006-ban alakult meg, és úgy gondolom, ez mérföldkő mind az Erdélyi Múzeum-Egyesület, mind általában az erdélyi történekutatás életében. Jakó professzor ugyanakkor a kutatásokat egységes mederbe terelte azáltal, hogy mind az 1542 előtti, mind a kora újkori történeti források kiadása során egyaránt betartandó alapelveket állapított meg. Ezekre itt most nem térek ki, mindössze annak felemlítésére szorítkozom, hogy ezek az egységes alapelvek a kivonatkészítés szabályaitól a minden részletre kiterjedő mutatókon át a legkülönbébb rövidítésjegyzékek összeállításáig terjedtek. Mindezek legtisztább formában, véleményem szerint, a kolozsmonostori konvent jegyzőkönyveinek vaskos kötetekben mutatkoznak meg, mely kiadvány egyebek mellett azért is tanulságos, mert a 13. század végétől 1556-ig terjedő anyagot tett közzé teljesen azonos kiadási elvek szerint.³ Ezért mozgott otthonosan Jakó professzor a kora újkori források feldolgozásában is, bár azt többször említette, hogy az 1520-as évek utáni időszak, különösen a fejedelemség megalakulása után létrejött központi írásbeli intézmények okleveles gyakorlatában már nem volt annyira jártas. A regesztakiadványok mellett a 17. századi várostörténeti források és vármegyei törvénykezési jegyzőkönyvek teljes szövegű közzétételét is irányította, megállapítván egyidejűleg – mint korábban említettem – azok közlési alapelveit. A koncepciónak a szakemberek felkészítése és az intézményes keretek megteremtése mellett szerves része volt a kéziratok közzétételének megfelelő fórum biztosítása is. Erre legalkalmasabbnak a Mikó Imre által 1855-ben elindított, majd éppen Jakó professzor által újjáélesztett Erdélyi Történelmi Adatok forráskiadvány-sorozat bizonyult, amely az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg. Az eredeti elképzelés némileg módosult, ugyanis újabban nem kötetekre, hanem római számmal jelölt alsorozatokra tagolva kerül sor az erdélyi káptalani és a kolozsmonostori konventi protocollumok, a vármegyei törvénykezési jegyzőkönyvek, továbbá az erdélyi fejedelmek királyi könyvei és a várostörténeti források megjelentetésére.

A szakembernevelés tágabb kereteinek ismertetése után szükségesnek vélem néhány mondat erejéig felidézni az éveken át heti egy-két alkalommal Jakó professzor dolgozószobájában sorra kerülő munkamegbeszéléseket. Ezek a klasszikus értelemben vett mester-tanítvány megbeszélések voltak, melyek során terítékre kerültek a munka folyamán felmerülő problémák, sor került a tévedések és hiányosságok szigorú kiigazítására esetenként a vonatkozó szakirodalomra történő utalással, melyet gyakran saját könyvtárából kölcsönzött

³ *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I–II. Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 17.)

olvasásra. Már az első találkozások alkalmával tudatosult bennünk, hogy milyen óriási szakadék választja el az egyetemi oktatást a tényleges kutatómunkától és az ahhoz nélkülözhetetlen szakmai ismeretektől. Bámulatra méltó volt a türelme, mellyel a teljesen kezdő fiatalok útját egyengette, ahogyan a kivonatok százait átfogalmazta hangsúlyozván a pontos, világos és tömör fogalmazás jelentőségét. Ezekben az időkben azt hiszem többünknek a „kedvenc” olvasmánya kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei voltak, ahol valóban megtaláltuk a regeszták mintapéldányait, és igyekeztünk elsajátítani a kivonatkészítés fortélyait. (Itt említem meg azt, hogy a középkori oklevelek regesztázására vonatkozó szabályzatok alapján sor került a kora újkori forrásanyag jellegzetességeit figyelembe vevő újabb szabályzat összeállítására is.) Ez a tömör, fegyelmezett, némileg száraz szövegezési mód egyébként meghatározta valamennyiünk egyéb, tudományos jellegű írását is. Kellő szigorral és rendszeres számonkéréssel rövidesen elérte, hogy a munka ütemesen, tervszerűen haladjon, a kéziratok pedig belátható időn belül el is készültek. Ma is megdöbbenő az az elhivatottság, mellyel e munkák irányítását végezte, mellyel igyekezett mindannyiunkat – ahogyan ezt ő gyakran emlegette – a „forráskiadás felelős munkájába” bevezetni. Mindezek mellett legalább ennyire lenyűgöző volt az, hogy a források értelmezése kapcsán felmerülő nehézségek – legyenek azok nyelvi, diplomatikai, intézménytörténeti vagy egyéb vonatkozásúak – mindig megoldásra találtak. Itt utalok arra, hogy a szűkebb szakmai kérdések mellett gyakran hallhattunk igen tanulságos történeteket a budapesti egyetemi évekről, Mályusz professzorról és Hajnal Istvánról, akik minden bizonnyal a legnagyobb hatással voltak Jakó professzor munkásságára, a második világháború utolsó éveinek levéltármentéseiről, a diktatúra éveiről, a tudományos munkával járó felelősségről és igen gyakran, magáról az életről. „Felelős munka”, „feladatok tudatosítása”, „szembenézni a valósággal”, „ne szépítsük a dolgot”, „ne áltassuk magunkat” mind olyan szófordulatok, melyek számtalanszor elhangzottak, és amelyek állandóan tudatosították az épp folyamatban levő vagy a jövőben elvégezendő munkák jelentőségét és súlyát. A forráskiadás mellett ugyanis fontosnak tartotta a legjelentősebb oklevélkibocsátó intézmények működésének minden részletre kiterjedő vizsgálatát, s egyáltalán az olyan alap kutatások elvégzését, valamint segédeszközök, főként archontológiaiák összeállítását, melyek biztos alapokra helyezik a közép- és kora újkori kutatásokat.

E szakmai és személyes jellegű beszélgetések során igyekezett tehát Jakó professzor előrehaladásunkat segíteni. Megjegyezném, hogy a rendszeres munkamegbeszélések mellett máskor is be lehetett csöngetni hozzá, kéziratok véglegesítése idején kora hajnalban vagy éjfélkor is. Természetes, hogy nevelői erőfeszítéseinek sikere nem rajta állt, ő minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy fiatal munkatársai a későbbiekben is helytálljanak. Csak sajnálni tudjuk, hogy nem lehattunk tovább is részesei e minden tekintetben rendkívülinek mondható életpályának. Szellemi örökségét azonban ki-ki maga, a legjobb tudása szerint tartozik tovább vinni, annál is inkább, mert tanítványi köre meglehetősen szűk volt. De legalább ennyire fontosnak vélem azoknak a munkáknak a folytatását és befejezését is, melyek Jakó professzor irányítása alatt indultak el. Külön kihívást jelent ugyanakkor a Múzeum-Egyesület részére a Jakó professzor által megkezdett utánpótlás-nevelés folyamatosságának a biztosítása, tekintettel arra, hogy legifjabb munkatársunk is már 35 éves.

Végezetül néhány gondolat Jakó professzor ama megállapítása kapcsán, miszerint a forráskiadás kínálkozik a fiatalok számára olyan kitörési pontként, mellyel hasznossá tehetik magukat mind a magyar, mind a román történetírás számára. Ezt ellenőrizendő a Magyar

Tudományos Művek Tára segítségével megvizsgáltam három olyan forráskiadványt – nevezetesen az erdélyi káptalan jegyzőkönyveinek⁴ és az erdélyi fejedelmek királyi könyveinek⁵ első köteteit, valamint a Wass család levéltárának középkori anyagát közlő regesztakötetet⁶ –, amelyet Jakó professzor irányításával akkor még fiatalnak minősülő kutatók tettek közzé 2003–2006 között. (Ezek mintegy 4200 magyar nyelvű kivonatot tartalmaznak az 1222–1602 közötti évekből.) 2003-tól tehát ez a három forráskiadvány az elmúlt napokig összesen 314 független hivatkozást gyűjtött össze, ami, legalábbis a történeti munkák mezőnyében, jó eredménynek minősül. Azt azonban megjegyzem, hogy ebből a 314-ből mindössze 34, tehát a hivatkozásoknak csupán 11%-a tulajdonítható román történészeknek, pontosabb 16 román történészkollégának, ugyanakkor e munkák román nyelvű ismertetése is elmaradt. Visszatérve Jakó professzor megállapításához, míg a magyar történetkutatás felé sikeresnek mondható a kitörés e forráskiadványok révén, addig a román felé ez még egyelőre várat magára. Kivéve néhány olyan román történészkollégát, aki felmérte a magyar nyelvű szakirodalom és forráskiadványok fontosságát Erdély múltjának kutatásában, az említett kiadványok ugyanúgy némák maradnak a román történetkutatás előtt, mint az erdélyi források további, százezeres nagyságrendű része a 18. századot megelőző időkből.

Legyenek is bármilyenek a tudományometriai mutatók, az bizonyos, hogy a forráskiadás mutatkozik a történeti mesterség elsajátítása egyik leghatékonyabb útjának. És ezt Jakó professzor pontosan tudta. A magunk részéről tehát mi is bátorítjuk a pályakezdő fiatalokat, hogy igyekezzenek minél több forrást kézbe venni, válasszanak olyan kutatási témákat, amelyekkel levéltári források alapján valóban újat, eredetit tudnak mondani. Jakó professzor nem csupán szavakkal bátorított erre mindnyájunkat, hanem egész életműve is erről tanúskodik.

⁴ *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599.* Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Bogdándi Zsolt–Gálfi Emőke. Kvár 2006. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 1.)

⁵ *Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei.* I. 1569–1602. I/1. János Zsigmond Királyi Könyve 1569–1570. I/2. Báthory Kristóf Királyi Könyve 1580–1581. I/3. Báthory Zsigmond Királyi Könyve 1582–1602. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Fejér Tamás–Rácz Etelka–Szász Anikó. Kvár 2003–2005. (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 1–3.)

⁶ *A Wass család cegei levéltára.* Valentiny Antal oklevélkivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közlésezi W. Kovács András. Kvár 2006. (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3.)